

старший науковий співробітник лабораторії діяльності позашкільних закладів Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Соціальне становлення підлітків: дослідження серед учнів позашкільних навчальних закладів

У статті представлено результати дослідження особливостей соціального становлення підлітків і старшокласників – учнів позашкільних навчальних закладів із різних областей України. Проаналізовано одержані результати досліджень за такими показниками, як ціннісні орієнтації, ставлення до соціальних проблем, прагнення до реалізації власного соціального потенціалу. Наголошено на ролі позашкільних навчальних закладів у соціальному становленні учнів.

Ключові слова: соціальне становлення особистості, підлітки, старшокласники, позашкільний навчальний заклад.

Постановка проблеми. Соціальний розвиток людини – процес неперервний; утім психологи підкреслюють особливу роль саме підліткового та раннього юнацького віку (з 11/12 до 18 років) в означеному контексті (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, Д.Б. Ельконін, П.Я. Гальперін, І.С.Кон, О.М. Леонтьєв та ін.).

Вагомим новоутворенням підліткового періоду є становлення нового рівня самосвідомості, зміна Я-концепції (Л.І. Божович, Л.С. Виготський, Д.Б.Ельконін, Е.Ериксон), відкриття та утворення соціального "Я" (І.С. Кон); як провідну діяльність у цей період розглядають просоціальну діяльність, що визначається потребою підлітка зайняти певне місце в житті суспільства (Д.І.Фельдштейн).

Водночас соціальне становлення сучасних підлітків і молоді в Україні відбувається у непростих соціокультурних умовах, що ускладнює процеси ціннісного самовизначення, зумовлює такі явища, як "вакуум віри", невпевненість у майбутньому, соціальний песимізм тощо. Негативні тенденції у соціально-економічній, соціокультурній сферах спричинюють поширення злочинності неповнолітніх, наркоманію та інші залежності серед молоді, погіршення стану здоров'я дітей та молоді та інші соціальні проблеми [1].

Часткове вирішення деяких із зазначених проблем пов'язане із реалізацією освітніми інститутами соціально-педагогічних функцій щодо соціально-педагогічної підтримки особистості, профілактики девіацій у молодіжному середовищі, створення максимально сприятливих умов для соціального становлення особистості. Ці питання нині знаходяться в полі зору представників соціально-педагогічної науки і практики, становлення якої в Україні швидкими темпами відбувається, починаючи із 90-х років минулого століття.

У контексті вирішення суттєвих соціально-педагогічних проблем необхідно говорити про позашкільну освіту, зокрема, позашкільні навчальні заклади, діяльність яких передбачає розвиток дітей та молоді у вільний час, заснована на добровільності, особистісно орієнтованому підході до інтересів і здібностей кожного вихованця, є різноспрямованою й поліваріативною [6].

В Україні діє широка мережа позашкільних навчальних закладів різних типів і форм власності. За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України станом на 1 січня 2011 р. у системі освіти функціонували 1496 державних і комунальних позашкільних навчальних закладів та 638 дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Ці заклади відвідують понад 1,5 млн. дітей, що складає близько 37,5% від загальної кількості дітей шкільного віку. Значну увагу колективи позашкільних навчальних закладів надають роботі з дітьми соціально незахищених категорій, зокрема, серед учнів цих закладів станом на 2011/2012 н.р. кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становила 21381, дітей з малозабезпечених сімей – 44448 (за даними МОНмолодьспорту України). До навчально-виховної,

дозвіллевої діяльності позашкільних навчальних закладів залучаються діти та молодь із психофізичними порушеннями, діти "групи ризику", що зумовлює особливості реалізації напрямів соціально-педагогічної діяльності зазначених освітніх установ.

Утім, насамперед необхідно наголосити на соціальній ролі позашкільної освіти як інституту соціалізації та самореалізації дітей та молоді: позашкільні навчальні заклади створюють широке поле можливостей для соціального становлення особистості за рахунок форм організації, змістових аспектів, видів діяльності тощо [2].

Зважаючи на актуальність проблеми, протягом 2009-2011 рр. лабораторією діяльності позашкільних закладів Інституту проблем виховання НАПН України здійснювалося дослідження з обґрунтування теоретико-методичних засад виховного потенціалу позашкільних навчальних закладів. На сучасному етапі найбільш суттєві аспекти проблеми продовжують залишатися у полі уваги співробітників лабораторії. Зокрема, здійснюється дослідження у галузі соціальної педагогіки з проблеми соціального становлення підлітків, потенціалу позашкільних навчальних закладів у такому контексті.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Важливе теоретичне і практичне значення у межах дослідження мають праці, присвячені психологічним аспектам становлення особистості (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, П.Я.Гальперін, І.С.Кон, О.М.Леонтьєв, А.В.Петровський та ін.); психологічним основам виховання особистості (І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, Г.С.Костюк, О.Л.Кононко, С.Д.Максименко та ін.). Теоретичні основи дослідження складають розроблення, що містять суттєві соціально-педагогічні положення (А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський, С.Т.Шацький та ін.), присвячені концептуальним основам соціально-педагогічної науки в Україні (Т.Ф.Алексєєнко, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола, Н.В.Заверико, І.Д.Зверєва, А.Й.Капська, Г.М.Лактіонова, М.П.Лукашевич, Ж.В.Петрочко, Л.А.Штефан, С.Я.Харченко та ін.); дослідження з обґрунтування основ соціально-педагогічної науки та практики російських учених (В.Г.Бочарова, М.А.Галагузова, Л.В.Мардахаєв, Л.Г.Осипова, О.В.Мудрик, Т.О.Ромм та ін.).

Суттєве значення у контексті розкриття проблеми соціального становлення особистості, визначення соціально-педагогічного потенціалу позашкільних навчальних закладів мають праці вітчизняних і російських фахівців, присвячені теоретико-методологічним основам позашкільної освіти (О.В.Биковська, В.В.Вербицький, А.В.Золотарьова, О.Є.Лебедев, Б.В.Купріянов, Г.П.Пустовіт, Т.І.Сущенко та ін.).

Зміст державної соціальної політики щодо аналізованої проблеми знайшов відображення в основних положеннях Законів України "Про освіту", "Про позашкільну освіту", "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю", "Про охорону дитинства", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", а також Державної національної програми "Освіта" (Україна ХХІ століття), Декларації "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні", Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки та ін.

Метою статті є представлення основних результатів дослідження серед учнів позашкільних навчальних закладів за методикою "Соціальне становлення особистості" (здійснене у квітні-травні 2012 р.), мета якого – діагностика сучасних тенденцій соціального становлення підлітків, старшокласників; визначення ролі позашкільних навчальних закладів у цих процесах.

Виклад основного матеріалу. Насамперед вважаємо за потрібне здійснити короткий аналіз сутності феномена "соціальне становлення особистості". В основі визначення змісту цього поняття – філософські (І.В.Андрущенко, О.А.Вусатюк, С.В.Линецький, В.І.Шинкарук, А.В.Шуба та ін.), психологічні (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, П.Я.Гальперін, Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, І.С.Кон, А.Н.Леонтьєв, А.В.Петровський, а також І.Д.Бех, О.Л.Кононко, С.Д.Максименко, Д.І.Фельдштейн та ін.) положення, зокрема щодо особливостей соціального становлення особистості в підлітковому та ранньому юнацькому віці.

Представники соціально-педагогічної науки в аналізі соціального становлення зосереджують увагу на соціальних характеристиках особистості, які забезпечують їй можливість бути повноцінним суб'єктом соціального життя і соціальної діяльності [10]. Л.В.Мардахаєв наголошує на ролі самої людини у її соціальному становленні, яка змінюється з віком. Якщо на початковому етапі вона обумовлена, насамперед, індивідуальною схильністю до активності, допитливості, то з віком унаслідок способу життя, формування самосвідомості і виховання морально-вольових якостей відбувається становлення усвідомленого вибору, з'являється моральна орієнтація, формується життєва позиція людини, що значною мірою визначає її подальший соціальний розвиток [4].

На основі попереднього теоретичного аналізу можемо зробити припущення про доцільність розглядати результат соціального становлення учня позашкільного навчального закладу (старшого підліткового, раннього юнацького віку) як розвиток його соціальності (готовності до участі у складній системі соціальних відносин), становлення позиції особистості як системи ставлень, що реалізується в соціальній активності.

Набуття індивідом соціальності передбачає активне засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві [5]; при цьому поняття "позиція особистості" розуміємо як спосіб реалізації цінностей, систему ставлень особистості, прагнення до реалізації власного соціального потенціалу.

Визначення критерію "становлення позиції особистості" є специфічним щодо соціального становлення у старшому підлітковому (12-14 р.), ранньому юнацькому (15-18 р.) віці. Просоціальна діяльність підлітків є новим рівнем розвитку діяльності дитини із засвоєння мотивів, цілей діяльності, норм людських взаємовідносин; вона пов'язана із прагненням підлітка оцінювати себе в системі "Я і моя участь у житті суспільства", "Я і моя корисність суспільству" [12]. Водночас формування світогляду у ранньому юнацькому віці передбачає усвідомлення своєї належності до соціальної спільноти, вибір свого майбутнього соціального становища і способів його досягнення; "чим соціально більш зрілим є юнак, тим більше його прагнення спрямовані у майбутнє" [8, с. 246].

Таким чином, в основу методики покладено представлене вище розуміння сутності соціального становлення особистості.

Під час експерименту в опитуванні взяли участь підлітки, старшокласники (12–17 років) – учні п'яти позашкільних навчальних закладів: Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю; Полтавського обласного центру естетичного виховання учнівської молоді; міського палацу дітей та юнацтва "Горицвіт" м. Кривого Рогу Дніпропетровської області; палацу позашкільної роботи, творчості дітей та учнівської молоді м. Луганська; Чернівецького обласного центру естетичного виховання "Юність Буковини"; загалом 139 осіб (98 – дівчат, 41 – хлопців). Ці учні-респонденти займаються у творчих об'єднаннях гуманітарного, художньо-естетичного, туристсько-краєзнавчого, науково-технічного, дослідницько-експериментального, фізкультурно-спортивного напрямів позашкільної освіти.

Представляємо результати дослідження за методикою "Соціальне становлення особистості". Під час експерименту **досліджувалися** такі **показники**:

- ціннісні орієнтації, спрямованість у майбутнє (цінності майбутнього), а також роль позашкільних навчальних закладів у реалізації життєвих цілей учнів;
- особливості становлення в колективі (характеристики людини, які викликають повагу в колективі однолітків);
- позиція учня як ставлення до соціальних проблем, прагнення до реалізації власного соціального потенціалу (допомогти іншим людям, сприяти вирішенню соціальних проблем тощо).

Методикою передбачено закриті (учні обирали запропоновані варіанти відповідей) та відкриті (за методом "недописана теза") запитання, що сприяло суттєвому розкриттю одержаних загальних даних.

Визначення ціннісних орієнтацій учасників дослідження відбувалося за методикою "Ціннісні орієнтації" (скорочений варіант; автор методики М.Рокич). Респонденти мали проранжувати представлений перелік цінностей (загалом 18 термінальних цінностей). У результаті оброблення даних дослідження отримано таку ієрархію цінностей респондентів – учнів позашкільних навчальних закладів (12-17 р.): 1. Здоров'я. 2. Щасливе сімейне життя. 3. Любов. 4. Наявність хороших друзів. 5. Свобода. 6. Хороша освіта. 7. Активне, діяльне життя. 8. Упевненість у собі (внутрішня гармонія). 9. Цікава робота. 10. Матеріально забезпечене життя. 11. Рівність можливостей. 12. Спокій у країні, мир. 13. Творчість (можливість творчої діяльності). 14. Краса природи та мистецтва. 15. Суспільне визнання (повага оточуючих). 16. Пізнання (можливість розширення освіти, кругозору). 17. Отримання задоволень (відпочинок, розваги). 18. Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей).

В основу інтерпретації даних покладено полярні ціннісні системи, визначені Д.О.Леонтьєвим [3]. Таким чином, провідні позиції у ціннісній ієрархії учнів посідають "здоров'я", "щасливе сімейне життя", "любов, наявність хороших друзів", які можливо інтерпретувати як конкретні життєві цінності, цінності особистого життя, цінності міжособистісних відносин. На п'ятій позиції – "свобода" (активна цінність), що не лише є підтвердженням прагнення до самостійності як вікової особливості підліткового, раннього юнацького віку, але також свідчить про активну соціальну позицію більшості учнів (цінність "активне, діяльне життя" знаходиться на сьомій позиції в ієрархії цінностей). "Хороша освіта" (шоста позиція) є цінністю, яку можливо розглядати як свідчення відповідального ставлення респондентів до власного майбутнього.

Важливо звернути увагу на той факт, що цінність "щастя інших" не належить до значимих цінностей-цілей респондентів (що дещо суперечить переважно просоціальним відповідям учнів на відкриті запитання, наведені нижче). Утім, порівняння із результатами подібних досліджень дещо прояснює ситуацію. Наприклад, за результатами досліджень російських психологів ціннісних орієнтацій групи учасників волонтерського руху (як еталонної групи альтруїстичної спрямованості), "щастя інших" також не належить до значимих цінностей волонтерів. Дослідники пояснюють це певною "інструменталізацією" цієї цінності відносно цінності саморозвитку, що є вищою метою [9].

За результатами аналізу відповідей респондентів можливо констатувати, що більша частина учнів замислюється над власним майбутнім, мають плани на подальше (53,2%). При цьому більшість підлітків, старшокласників дивляться у майбутнє оптимістично, готові до активних дій (76,3%). Однак 15,8% зазначили, що "відчувають тривогу" або "непевненість у власному майбутньому". При інтерпретації таких даних потрібно враховувати, що оптимістичне сприйняття власного майбутнього є особливістю підліткового віку, тому відсоток тих, хто з тривогою дивиться у майбутнє, можна вважати досить суттєвим.

Наголошуємо також, що, на думку учасників дослідження, заняття в позашкільному закладі допомагають їм у реалізації життєвих цілей (80,6%); на запитання "складно відповісти" відповіли 3,6% учнів.

За результатами дослідження підтверджено думку про те, що повага та визнання однолітками, друзями є надзвичайно важливими для підлітків і старшокласників (44,6%); 40,3% із них обрали відповідь "Так, але моя власна думка важливіша для мене"; 8,6% учнів – "складно відповісти на таке запитання". Відповідно, особливо значущими для підлітків є ті характеристики людини, які можуть викликати повагу і визнання однолітками. На думку учнів, повагу в колективі їхніх однолітків (друзів, знайомих) можуть викликати наступні характеристики (учні мали обрати три характеристики із запропонованого переліку): уміння спілкуватися (66,9%); уміння гідно поводитися (57,6%); успіхи в іншій сфері (спорт, творчість, комп'ютерні ігри тощо) (50,4%); добре навчання в школі, багато знань (41,7%); модний одяг (12,2%); заможна родина (10,8%); можливість дозволити значні фінансові витрати на розваги (9,4%).

Таким чином, в колективі однолітків повагу, насамперед, викличуть уміння спілкуватися, уміння достойно триматися; суттєве значення в цьому

контексті мають також успіхи у певній сфері (спорт, творчість, комп'ютерні ігри тощо). Тривожними є відповіді учнів, які констатують: повагу в колективі однокласників може викликати заможна родина і можливість дозволити значні фінансові витрати на розваги, що відображає певні тенденції в молодіжному середовищі.

Відповідно до даних дослідження, для переважної більшості респондентів важливим є зайняти власне місце в сучасному суспільстві (77,5%); це "не є актуальним" лише для 4,4%; "складно відповісти" – така відповідь у 10,6%; "не замислювалися" відповіли 7,8%.

При цьому учні позашкільних навчальних закладів усвідомлюють та переймаються проблемами сучасного суспільства, а саме: стан здоров'я людей (кількість виборів 94); екологічні проблеми (збереження природи) (кількість виборів 92); рівень життя громадян (матеріальне забезпечення) (кількість виборів 84); права людини (кількість виборів 82); можливість здобути вищу освіту (рівні можливості) (кількість виборів 79); злочинність (кількість виборів 73); соціальне здоров'я людей (алкоголізм, наркоманія тощо) (кількість виборів 71); соціальна справедливість (кількість виборів 65).

Крім того, серед проблем, наявних у нашому суспільстві, підлітків і старшокласників також хвилюють такі: "ставлення людей один до одного", "право рівності кожного, незалежно від соціального положення", "чесність" та інші. Неактуальними соціальні проблеми є лише для 2-х учнів, які брали участь в опитуванні.

Дані щодо прагнення до реалізації власного соціального потенціалу (допомогти іншим людям, сприяти вирішенню соціальних проблем тощо) ми отримали з відповідей учнів, які мали продовжити тезу "Якби я мав відповідні можливості, то я ...". Отже, 51,8% учнів за умови наявних можливостей спрямували б свої сили на вирішення соціальних проблем, які їх хвилюють (просоціальні відповіді) (наприклад, "збудувала б притулки для безпритульних тварин і людей", "намагалася б допомогти нашому суспільству", "модернізувала б систему освіти, ліквідувала корупцію та організувала фонд для підтримки хворих людей"; "зробила б, щоб не було зла і всі були рівні"; "націоналізував би всі підприємства, дав би робочі місця всім безробітним, безкоштовні будинки тим, хто їх не має, посилив боротьбу зі злочинністю, підвищив зарплату й пенсію" тощо).

12,2% респондентів спрямували б зусилля на допомогу іншим та вирішення власних проблем; 16,5% опитаних, у першу чергу, вирішували б власні проблеми ("подорожувала б світом", "купив би машину" тощо). Серед відповідей незначний відсоток склали неконкретні ("досягнула б багато"); деструктивні ("спалила б школу (вночі, без людей)". "Не знаю" відповіли 2 респонденти.

Отже, загалом відповіді свідчать про свідому соціальну позицію та просоціальну орієнтацію значної частини підлітків і старшокласників.

Висновки. Таким чином, за результатами дослідження можемо зробити висновки про загалом позитивні тенденції щодо соціального становлення учнів підліткового, раннього юнацького віку, які навчаються в позашкільних навчальних закладах.

Більша частина учнів (53,2%) спрямовані у майбутнє (замислюються про власне майбутнє, мають плани); готові до активних дій (76,3%). Учнів позашкільних навчальних закладів хвилюють питання свого місця в суспільстві (77,5%), вони небайдужі до соціальних проблем (необхідно враховувати соціально-психологічні дані про те, що підліткам загалом властива стурбованість соціальними проблемами (війни і миру, екології тощо); за наявних можливостей переважна частина учнів позашкільних навчальних закладів (51,8%) спрямували б свої зусилля на вирішення цих проблем, що свідчить про свідому соціальну позицію.

Однак викликають тривогу такі дані: 48,8 % учнів відповіли, що хотіли б жити в іншій країні. Не хотіли б жити в іншій країні 32,2% опитаних; складно відповісти було 13,2%; не замислювалися про це 5,8% респондентів.

Таким чином, серед свідомих, спрямованих у майбутнє учнів (підлітки, старшокласники) майже половина бачать можливості для самореалізації лише в іншій країні.

Необхідно зазначити: дослідження саме такого аспекту соціального становлення старшокласників представлено у складі багатьох сучасних

соціологічних досліджень в Україні. Зокрема, маємо можливість порівняти одержані дані з тими, що представлені в контексті аналізу програм національного виховання О.В.Сухомлинською: "Соціологічні опитування центру "Демократичні ініціативи" свідчать, що тільки 45 % наших випускників хочуть жити в Україні. Усі останні бажають емігрувати в країни Західної Європи (18%), в США (12%) і навіть в Росію (10%) (ці результати представлені у виданні "Нова газета" за 18 травня 2009 р.) [11].

Пояснюючи цей факт, потрібно враховувати весь комплекс чинників (суб'єктивних і об'єктивних). У контексті загальних даних абсолютно слушною є теза О.В.Сухомлинської: "...виховання – це складний багаторівневий процес, у якому цілеспрямований організований процес посідає лише певне місце – велика частина, якщо не вся, лежить у площині соціального, економічного життя – саме звідти і саме воно дає нам, виховуючи нас, взірці, приклади, ідеали. А які приклади пропонує нам життя?" [11, с. 16].

Маємо наголосити, що дослідження не претендує на відображення загальних тенденцій соціального становлення підлітків, старшокласників, враховуючи незначну чисельність вибірки; крім того, необхідно враховувати особливості контингенту – серед учнів позашкільних навчальних закладів більше цілеспрямованих, організованих дітей, спрямованих на власний розвиток і самовдосконалення.

Утім проведене дослідження має суттєве значення як таке, що показує певні тенденції соціального становлення учнів позашкільних навчальних закладів; актуалізує значну роль цих установ у реалізації життєвих цілей учнів, становленні їхньої соціальної позиції. Ми мали можливість порівняти дані з різних областей України (Сумська, Полтавська, Чернівецька, Дніпропетровська, Луганська), втім суттєвих розбіжностей щодо цінностей, ставлень учнів не виявлено.

Актуальними є подальші дослідження виховного, соціально-педагогічного потенціалу позашкільних навчальних закладів, які завдяки організаційним, соціально-педагогічним особливостям та на основі історичних традицій мають суттєві можливості впливати на соціальне становлення дітей і молоді в Україні.

Список використаних джерел

1. Безпалько, О.В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи : монографія / О.В.Безпалько. – К. : Науковий світ, 2006. – 363 с.
2. Золотарева, А.В. Организационно-педагогические условия социального становления детей в многопрофильном учреждении дополнительного образования : дис. ... канд. пед. наук : 01.00.01 / Золотарева Ангелина Викторовна. – Ярославль, 1999. – 383 с.
3. Леонтьев, Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д.А.Леонтьев. – М., 1992. – 17 с.
4. Мардахаев, Л.В. Социальная педагогика : учебник / Л.В. Мардахаев. – М., 2006. – 348 с.
5. Орбан-Лембрик, Л.Е. Соціальна психологія : навч. посібн. / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 446 с.
6. Пустовіт, Г.П. Позашкільна освіта і виховання : теоретико-дидактичний аспект : монографія. – Миколаїв : Видавництво МДУ ім. В.О. Сухомлинського, 2010. – Книга 1. – 379 с.
7. Рисмен, Д. Некоторые типы характера и общество / Д.Рисмен // Социологические исследования. – 1993. – №№ 5, 7. – С. 144-151.
8. Савчин, М.В. Вікова психологія : навч. посібник / М.В.Савчин, Л.П.Василенко. – К. : Академвидав, 2005. – 360 с.
9. Серый А.В. Ценностно-смысловая сфера личности : учебное пособие / А.В.Серый, М.С.Яницкий. – Кемерово : Кемеровский государственный университет, 1999. – 92 с.
10. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за ред. І.Д.Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
11. Сухомлинська О.В. Програми національного виховання: чи є альтернатива? / О.В.Сухомлинська // Сучасний виховний процес : сутність та інноваційний потенціал : зб. матеріалів звіт. наук.-практ. конф. Інституту

проблем виховання НАПН України за 2011 р. / [За ред. О.В.Сухомлинської, І.Д.Беха, Г.П.Пустовіта, О.В.Мельника; літ. ред. І.П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2012. – Вип. 2. – С. 13-17.

12. Хрестоматія по возрастній психології : учебное пособие [для студентів] / сост. Л.М. Семенюк; под ред. Д.И. Фельдштейна. – Изд. 2-е, дополн. – М. : Институт практической психологии, 1996. – 304 с.

Литовченко Е.В. Социальное становление подростков: исследование среди учеников внешкольных учебных учреждений

В статье представлены результаты исследования особенностей социального становления подростков и старшеклассников – учеников внешкольных учебных учреждений из разных областей Украины. Проанализированы полученные результаты за такими показателями, как ценностные ориентации, отношение к социальным проблемам, стремление к реализации своего социального потенциала. Отмечена роль внешкольных учебных учреждений в социальном становлении учеников.

Ключевые слова: социальное становление личности, подростки, старшеклассники, внешкольное учебное учреждение.

Litovchenko, E.V. Social formation of teenage: research among students non-formal educational institution

The results of studies of the social formation teenage, high school students - students non-formal educational institutions from different regions of Ukraine. Considers such factors as value orientation, attitudes to social problems, the desire to implement its social potential; focuses on the role of non-formal educational institutions in this context.

Key words: social formation of the personality, teens, high school students, non-formal educational institution.

У здійсненні дослідження і підготовці матеріалів статті взяли участь:

Н.Ю.Сидоренко, практичний психолог Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю;

Я.В.Лебідь, методист Полтавського обласного центру естетичного виховання учнівської молоді;

Ю.В.Шолом, практичний психолог Міського палацу дітей та юнацтва "Горицвіт" м. Кривого Рогу Дніпропетровської області;

С.М.Зінов'єв, завідувач відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва палацу позашкільної роботи, творчості дітей та учнівської молоді м. Луганська;

І.П.Корчак, практичний психолог Чернівецького обласного центру естетичного виховання "Юність Буковини".